

**Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги
Республика таълим маркази**

**Айрим фанлар чуқур ўрганиладиган давлат
ихтисослаштирилган умумтаълим
муассасаларининг 3-4-синфлари учун
Она тили фанидан 0,5 соатга
қисқартирилган**

Ўқув дастури

ТОШКЕНТ-2015 йил

ТУЗУВЧИ МУАЛЛИФЛАР:

Р. Г. Сафарова - ЎзПФИТИ лаборатория мудири, педагогика фанлари доктори, профессор,

Х. Ғуломова – Тошкент Темир йўллар лицейи ўқитувчиси,

Н. Ахмедова- РТМ “Бошланғич таълим” бўлим бошлиғи,

З. Муратова – Тошкент шаҳар 229-мактаб бошланғич синф ўқитувчиси.

Она тили фанидан 0,5 соатга қисқартирилган

ўқув дастур

3-синф

(жами 204 соат, қисқартирилгани 196 соат)

Фонетика, грамматика, имло ва нутқ ўстириш (196 соат, ҳафтасига 6 соат)

Такрорлаш (6 соат)

Нутқ ва гап, гап ва матн . Гап. Фикр билдириш мақсадига кўра унинг турлари, гапнинг ким? ёки нима? ҳақида айтилганини ва у ҳақида нима дейилганини билдирган сўзлар. Сўз ва сўзларнинг номлашга кўра гуруҳланиши.

1.Товушлар ва ҳарфлар (15 soat)

Унли ва ундош товушлар ва ҳарфлар. Бўғин. Сўзларни бўғинларга бўлиш ва бўғинларга бўлиб кўчириш қоидалари. Сўзларни бўғин, товуш ва товуш - ҳарф жиҳатдан таҳлил қилиш; Тутуқ белгиси ва унинг ишлатилиши. *Sh, ch, ng* ҳарф бирикмалари кетма-кет келган бир хил ундошли сўзлар ва уларнинг имлоси. Сўз охирида келган, жарангли жарангсизжуфти бор ундошлар имлоси.

2. Гап (12 соат)

Гап. Гапларнинг ифода мақсадига кўра турлари: дарак гап, сўроқ гап, буйруқ гап, истак гап. Гапнинг ҳис-ҳаяжоннинг иштирокига кўра турлари: Нукта (.), сўроқ(?), белгилари, ҳис – ҳаяжон билан айтилган гапнинг охирига ундов белгисининг қўйилиши.

3.Гапбўлаклари (16 soat)

Гапнинг бош бўлаклари, иккинчи даражали бўлаклари (иккинчи даражали бўлақлар турларга ажратилмайди). Иккинчи даражали бўлақларнинг сўроқлари. Эга ва кесим мазмунини тўдиришда иккинчи даражали бўлақларнинг аҳамияти. Гапда сўзларнинг ўзаро боғланишини сўроқлар ёрдамида аниқлаш.

Ўрганилганларни такрорлаш ва мустақамлаш.

4. Сўз таркиби (21 соат)

Сўзнинг таркиби ҳақида умумий тушунча: Ўзак ва ўзакдош сўзлар. Сўзьясовчиқўшимчалар, ясовчиқўшимчаларнинг ўзакдош (бирхил ўзакли) сўзлар ҳосил қилиши. Сўз ўзгартувчиқўшимчалар.

5. Сўз туркумлари (3 соат)

Сўз туркумлари ҳақида умумий тушунча. Сўзларнинг маъно ва вазифасига кўраг уруҳ-туркумларга бўлиниши: от, сифат, сон, феъл.

От (20 соат) . Отларнинг шахс ва нарсаларнинг номини билдириши ва ким?, нима? сўроқларига жавоб бўлиши: Отларнинг бирлик ва кўплик шаклида қўлланилиши уларнинг ким? кимлар? нима? нималар? сўроқларига жавоб бўлиши. *-лар* қўшимчасининг имлоси. От ясовчи қўшимчалар. *-чи, -дош, -кор, -зўр, -лоқ* ва уларнинг имлоси.

Сифат (16 соат). ифатнинг шахс ва нарсалар белгисини билдириши ва қандай? қанақа? сўроқларига жавоб бўлиши. Сифатнинг от (кенг дала)га боғланиши. Сифатнинг маъно турлари. Сифат ясовчи қўшимчалар *-ли, -сиз, -дор*, уларнинг имлоси.

Сон (4 соат). Соннинг шахс ва нарсаларнинг саноғини, тартибини билдирувчи ва нечта?, қанча?, нечанчи? сўроқларига жавоб бўлиши. Нечта? қанча? шахс ва нарсалар миқдорини, нечанчи? сўроғи эса уларнинг жойлашиш тартибини билдириши: Сонларнинг отларга боғланиб келиши (ўн кун, олтита қалам, учинчи синф). Санокни билдирган сонларга *-та* қўшимчасининг қўшилиши (тўртта, мингта); *-нчи (-инчи)* қўшимчаларининг қўшилиб (еттинчи, бешинчи) тартиб сонларни ҳосил қилиши. Сонларнинг сўз ва рақам билан ифодаланиши. (6-қават, олтинчи қават) ва уларнинг имлоси.

Феъл (21 соат). Феълнинг шахс ва нарсалар ҳаракатини билдириши ва нима қилди? нима қиляпти? нима қилади? сўроқлари, бўлишли ва бўлишсиз феъллар. Нима қилмайди? сўроғига жавоб бўлган бўлишсиз феъллар (айтмайди) ва *-ма* қўшимчасининг айтилиши ва имлоси. Феъл ясовчи қўшимчалар.

6. Боғланишли нутқни ўстириш (20 соат)

Ёзма нутқ ва унинг матн шаклида намоён бўлиши. Матнни мазмунан тугалланган қисмларга бўлиш. Матн қисмларига сарлавҳа танлаш; матн қисмларини ва ҳар бир қисмдаги гапларни ўзаро боғлиқлиги; матннинг тузилиши: кириш қисми, асосийфикр, охириги хулоса қисми ва уларни белгилаш.

Хабар (ҳикоя), ҳаракат ҳақидаги матнни берилган ёки ўқувчи ўзи тузган режа асосида қайта баён қилиш; бир мавзудаги бир неча расм, мазмунли расм асосида, шунингдек, ўқувчиларнинг ҳаётига яқин бўлган воқеалар (ўйинлар, табиатни кузатиш, саёҳатлар) ҳақида матн тузиш; биргаликдаги тайёргарликдан сўнг оғзаки ёки ёзма ифодалаш; баён ва иншога аста-секин тасвирлаш ва муҳокама элементли 2-3 гапни қўшиб бориш, ўз ишлари ҳақида хат ёзиш.

Нутқ маданияти. Оғзаки ва ёзма нутқда таклиф, табрик, илтимос кабиларни ифодаладиган сўзлардан фойдаланиш; боғланишли нутққа оид машқлар дастур материалларини ўрганиш жараёнида унга боғлиқ ҳолда ўтказилади.

Луғавий машқлар ва грамматик материалларини ўрганиш билан боғлиқ ҳолда ўтказилади. Маънодош сўзлар, шаклдош сўзлар, қарама-қарши маъноли сўзлар, кўп маъноли сўзлар.

7. Йил давомида ўтилганларни такрорлаш (8 соат)

8. Хуснихат (34 соат)

Ёзувга оид малакаларни мустаҳкамлаш. Болаларни бир чизиqli дафтарда ёзишни машқ қилдириш; (харфларнинг баландлик ва кенглик ўлчамини ўзлаштириш) ўқувчилар учун қийин бўлган айрим бош ва кичик ҳарфларни (И, С, Х, ф, к, п, с) ёзишга шунингдек, ҳарфларни тўғри туташтиришга риоя қилиш, сўзлар, гапларни кўчириб ёзиш, эшитиб ёзиш.

Боғланишли нутққа оид машқлар дастур материалларини ўрганиш жараёнида унга боғлиқ ҳолда ўтказилади. Матнни ижодий ўқиш ва уни таркибий қисмларга ажратиш. Ҳар бир қисмдаги асосий фикрни топиш ёки ўз сўзлари билан ифодалаш. Матн қисмларига синф жамоаси билан биргаликда режа тузиш. Режа асосида тўлиқ, қисқартириб, ижобий қайта ҳикоялаш.

Матнга сарлавҳа қўйиш, Таҳлилий баён, 70-80 сўзли матн асосида ҳикоя, тасвир, муҳокама элементли баён ёзиш. Матнни тўлиқ қисқартириб ёдлаш ва қайта ҳикоялаш асосида баён ёзиш. Таълимий иншо, сюжетли расм ўқилган тайёр кўрилган кино фильм, саёҳат давомида кузатилган воқеалар, кўринишлар асосида иншо ёзиш. Иншода тасвир, муҳокама элементларидан фойдаланиш.

Иншо ёзишга ўргатишда мавзунини тушуниш, чегарасини белгилаб олиш, материал тўплаш, мавзуга доир материалларни ажратиш, мантиқан тартибга солиш, режа тузиш ва ёзма шакллантириш, хатолар устида ишлаш кўникмасини шакллантириш.

Таклифнома, табрикнома, хат, хабарнома ёзиш, алифбо тартибида рўйхат туза билиш.

Она тили фанидан 0,5 соатга қисқартирилган ўқув дастур

4-синф

(жами 204 соат, қисқартирилгани 196 соат)

4-синф

Фонетика, грамматика, имло ва нутқ ўстириш (196 соат, ҳафтасига 6 соат)

1. Гап (6 соат)

Такрорлаш. Гап, гапнинг ифода мақсадига кўра турлари, уларнинг фикр ифодалаши.

Гапни тугалланган оҳанг билан, буйруқ, тинч ва ҳис-ҳаяжон оҳангида айтилиши; гап оҳангига кўра тиниш белгиларининг ишлатилиши (нукта, сўроқ, ундов белгилари); гапда сўзларнинг ўзаро боғланиши; гапда сўзларни ўринли қўллаш, луғатдан фойдаланиш малакасини шакллантириш.

2. Гап бўлаклари (8 соат)

Гап. Бош бўлаklar: Эга ва кесим уларнинг сўроқлари, иккинчи даражали бўлаklar, уларнинг сўроқлари, гапда сўзларнинг боғланиши; гап бўлаklarини боғловчи грамматик воситалар: оҳанг ёрдамида боғланиш (масалан, катта бино, аъло ўқинг, икки қадам каби); сўз ўзгартувчи қўшимчалар ёрдамида боғланиши (масалан, ҳикояни ўқимок, дарахтнинг барги, сенга айтмоқчиман каби); сўзлар ёрдамида боғланиш (ва, ҳамда, лекин, бироқ, аммо).

3. Уюшиқ бўлакли гап (10 соат)

Гапда бир бўлакнинг бирдан ортиқ қўлланиши — уюшиқ бўлаklar. Кесим, эга ва иккинчи даражали бўлаklarнинг уюшиб келиши. Уюшиқ бўлакни санаш оҳанги билан ўқиш; уюшиқ бўлаklarнинг бўланиши: санаш оҳанги ёрдамида; ва, ҳамда, аммо, лекин, бироқ сўзлари ёрдамида; уюшиқ бўлакли гапларда вергулнинг ишлатилиши.

4. Ундалма (6 соат)

Ундалма сўзловчининг нутқи қаратилган шахс эканлиги; бош келишикдаги от билан ифодаланиши; унинг ўзига хос хусусияти: гап таркибида гап бўлаги вазифасини бажармаслиги, гапда бошқа бўлаklar билан боғланмаслиги; ўзига хос ундаш; чақириш оҳанги билан айтилиши; гапнинг бошида, охирида, ўртасида қўлланиши; ундалма қатнашган гапларда ундаш ёки чақириш оҳангининг кучли ёки кучсизлигига қараб, ундалмадан сўнг вергул ёки ундов белгисининг қўйилиши.

5. Нутқ. Матн (4 соат)

Матннинг гапдан фарқи, матнларни мазмунан қисмларга бўлиш ва матн қисмларига сарлавҳа қўйиш, матннинг тизилиши; бир кишининг нутқи, икки ва ундан ортиқ кишининг нутқи. Матннинг ўзига хос хусусиятлари. Сарлавҳа. Матнни ифодали ўқиш ва саводли ёзиш; тайёр матнни ўқиш ва қайта ҳикоялаш. Баён ҳақида тушунча.

6. Товушлар ва ҳарфлар (11 соат)

Унли ва ундош товушлар, уларнинг ҳарфий ифодаси; талаффузи ва ёзилиши фарқи қиладиган унли товушли сўзларнинг талаффузи ва имлоси; жарангли ва жарангсиз ундошларнинг талаффузи ва имлоси; бир хил қўш ундошли сўзлар ва уларнинг имлоси; сўз охирида қатор келган ундошли сўзлар ва уларнинг имлоси, х-ҳ товушли сўзлар ва уларнинг имлоси, тутук белгисининг сўз маъноларини фарқлаши.

Бўғин. Сўзларни бўғинларга бўлиш; унли товушларнинг бўғин ҳосил қилиши; сўзларни бир сатрдан иккинчи сатрга бўғинлаб кўчириш; сўзларни бўғин, товуш ва ҳарф жиҳатдан таҳлил қилиш.

Алифбо. Сўзларни алифбо тартибида қайта тузиш. Алифбонинг аҳамияти.

7. Сўз ва сўз таркиби (4 соат)

Сўз, унинг таркибий қисми, ўзак ва қўшимчалар, қўшимчаларнинг вазифасига кўра турларини, сўз ясовчи ва сўз ўзгартирувчи қўшимчалар, сўз таркибини аниқлашга оид машқлар, ўзак ва қўшимчаларни аниқлаш ва белгилаш. Матндан ўзакдош сўзларни ажрата олиш; бир хил ўзакли сўзлар ҳосил қилиш; сўз ясовчи қўшимчаларни қўшиб, ўзакдош сўзларни ҳосил қилиш; тилнинг ривожланиб, бойиб бориши ҳақида тушунчани шакллантириш.

8. Сўз туркумлари (3 соат)

От. Отнинг маъно турлари, шахс отлари, нарса отлари, жой отлари. Ким?, нима?, қаер? сўроқларидан бирига жавоб бўлиши; отларнинг бош ва кичик ҳарфлар билан ёзилиши. Отларнинг бирлик ва кўпликда қўлланиши. Отларнинг бош ва иккинчи даражали бўлак вазифасида келиши.

Сифат. Сифатнинг маъно турлари ва сўроқлари (қандай? қанақа?). Сифатларнинг отга боғланиши, иккинчи даражали бўлак вазифасида келиши.

Сон. Соннинг неча?, қанча?, нечанчи? сўроқларига жавоб бўлиши; Соннинг отга боғланиши, кишилиқ олмошлари иккинчи даражали бўлак вазифасида келиши.

Феъл. Феълнинг ҳаракат билдириши ва сўроқлари (нима қилди?, нима қиляпти?, нима қилмоқчи?). Бўлишли ва бўлишсиз феъллар; феълнинг кесим вазифасида келиши; от, сифат ва феълга доир ўзакдош сўзлар тизимини тузиш. Шу сўз туркумлари ичида учрайдиган маънодош, қарама-қарши маъноли, бир хил шаклли, кўп маъноли сўзлар

устида ишлаш. Ўрганилган ясовчилар ёрдамида бир туркумдан иккинчи туркумга оид сўзлар ҳосил қилиш.

9. От (40 соат)

Отларнинг эғалик қўшимчалари билан қўлланиши.

Нутқда отларнинг эғалик қўшимчаларини олган ва олмаган ҳолда қўлланиши; эғалик қўшимчаларининг унли ва ундошдан кейин қўшиладиган шакллари; эғалик қўшимчаси қўшилган отларнинг талаффузи ва имлоси.

Отнинг келишиқ қўшимчалари билан қўлланиши; матнда ва нутқда отларнинг бир келишиқда бўлиши, келишиқ қўшимчали отларнинг талаффузи ва имлоси; келишиқ қўшимчали отларни бирикма тарзида ёзиш; келишиқ қўшимчаларининг отни отга, отни феълга боғлаши.

Эғалик ва келишиқ қўшимчаларини чизмаларда белгилаш (китобнинг варағи). От ясовчи қўшимчалар. Лексик машқлар ва улар ёрдамида ўқувчилар нутқини отлар билан бойитиш.

10. Сифат (20 соат)

Шахс ва нарсанинг рангини, шаклини, ҳажмини, мазасини, ҳидини, хусусиятини билдириши, сифатларнинг от билан оҳанг ёрдамида боғланиши; сифатларнинг гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келиши; кўм-кўк, оппок, сап-сарик, оч сарик, тўк қизил каби сифатларнинг талаффузи, ёзилиши; сифатнинг белги ифодалаши (амалий тушунча). Сифатларнинг ясалиши; лексик машқлар ва улар ёрдамида ўқувчилар нутқини сифатлар билан бойитиш.

11. Сон (10 соат)

Соннинг шахс ва нарсанинг саноғини (миқдорини) ва тартибини билдириши; тартиб сонларнинг имлоси; сонларнинг отга боғланиб келиши; сонларнинг отга оҳанг ёрдамида боғланиши; сонларнинг гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келиши; сонларни ўзи боғланган сўз билан бирикма тарзида ёзиш; сонларнинг ёзувда ҳарфий ифода, араб, рим рақамлари билан ифодаланиши.

Сонларнинг ёзилиши (етти, саккизинчи, 8-март, 2003-йил, В синф). Сонларнинг метр, грамм каби сўзлар билан келганда битта сўроққа жавоб бўлиши (амалий), икков, ўн-тача, бештадан каби сонларнинг ёзилиши (амалий).

12. Кишилиқ олмошлари (10 соат)

Кишилиқ олмошлари, уларнинг уч шахсни ифодалаши; шахс (бирлик ва кўплик) кишилиқ олмошларининг от ўрнида қўлланиши; кишилиқ олмошларининг ким? сўроғига жавоб бўлиши; кишилиқ олмошларининг келишиқ қўшимчалари билан қўлланиши,

имлоси; олмошларнинг бош ва иккинчи даражали бўлак вазифасида келиши. Кишилик олмошларидан нутқда ўринли фойдалана олиш.

13. Феъл (28 соат)

Феъл, унинг кесим вазифасида келиши; феъл замонлари, уларнинг ҳаракатни уч замоннинг бирида бажарилишини билдириши; ўтган, ҳозирги, келаси замон феъллари, кўшимчалари; уч замондаги феълларнинг талаффузи ва имлоси. Феълларнинг шахс-сон кўшимчалари билан тусланиши; шахс-сон кўшимчаларининг сўз ўзгартирувчи кўшимчалар экани; шахс-сон кўшимчалари ҳаракатни уч шахснинг бири томонидан бажарилишини билдириши; шахс-сон кўшимчаларининг *-яп, -ди* замон кўшимчаларидан сўнг қўшиладиган шакллари (амалий); шахс-сон кўшимчали феълларнинг талаффузи ва имлоси. Феъл ясовчи кўшимчалар. Лексик машқлар ва улар ёрдамида ўқувчилар нутқини феъллар билан бойитиш.

14. Ўқув йили охиридаги такрорлаш (6 соат)

Ўқув йили охиридаги такрорлаш, ўрганилган билимларни эслатиш орқали тизимга солиш ва умумлаштириш мақсадида ўтказилади. Ўқувчилар бир дарсда бир неча турдаги мужассам топшириқларни бажарадилар. Такрорлаш дарслари матн, гап, гап бўлаклари, товуш ва ҳарфлар, товушларнинг турлари, бўғин, алифбо, ўзак, сўз ясовчи, сўз ўзгартирувчи кўшимча, сўз туркумлари бўйича ўтказилади. Ўқувчилар нутқи ва ёзувидаги камчиликлар ҳисобга олинади. Бу ўқитувчининг бошқа синфларда таълим жараёнини тўғри ташкил этишини таъминлайди.

Ўқувчилар билан ўқув йили давомида имлоси устида ишланадиган айрим сўзлар дарслик охиридаги луғатчада берилган. Дарсликда сўзлар маъноси берилган бўлиб, ўқувчилардан уларни ўзлаштиришлари талаб қилинмайди.

Боғланишли нутқ

Нутқ, матн ва гапни фарқлаш; оғзаки ва ёзма нутқни тўғри шакллантириш; матн мазмунини қайта ҳикоялатиш; матндаги асосий фикрни аниқлай олиш; матннинг тузилишини аниқлаш, уни қисмларга ажратиш; улар орасидаги боғланишни изоҳлай олиш; матнга сарлавҳа топиш. Болаларга эзгуликкамуҳаббат, ёвузликка нафрат уйғотиш, боғланишли нутқини ўстириш, адабий-эстетик тафаккурини юксалтириш ўқиш дарсларининг туб моҳиятининг ташкил этади.

Таълимий баён. Берилган матн асосида ҳикоя ёзиш; муҳокама ва тасвир жанри элементлари қатнашган баён ёзиш; матнни қисқартириб, ижодий қайта ҳикоялаш асосида баён ёзиш; танлаб қайта ҳикоялаш асосида баён ёзиш.

Таълимий иншо. Қисмли (қисмларга ажратиб берилган) расмлар ва мавзулар битта расмда ифода этилган кўриниш асосида, шунингдек, ўқилган, кузатилган, эшитилган,

кўрилган воқеа ва ҳодисалар асосида материал тўплаш, режа ва шу асосида иншо ёзиш; баён ва иншо режаларини тузишда ўқувчиларни мустақил фикрлашга йўллаш.

Хуснихат (20 соат).

Чиройли ёзиш малакалари такомиллаштирилади. Бўғин, сўз, гап, матнни хуснихат қоидаларига риоя қилган ҳолда кўчириб ёзиш; эшитиб ёзиш ва мустақил ёзиш; матнни ёзишда сарлавҳанинг ёзилишига, хат бошидан бошлаш; агарда, сўзлар орасидаги масофанинг бир хиллигига, ҳарфларнинг тўғри ва аниқ ёзилишига, туташтирилишига диққат қаратилади, ҳошияга риоя қилиш, ўзининг ва ўзгаларнинг ёзувини график таҳлил қила олиш.